

Sodiqov Furqat Fatulloyevich
Buxoro davlat universiteti
arxeologiya va Buxoro tarixi
kafedrası dotsenti
furkatsodikhov@gmail.com

O'ZBEKISTON SSR BIRINCHI KONSTITUTSIYASIDA MAHALLIY BOSHQARUV IDORALARI FAOLIYATI

Annotatsiya. Mazkur maqolada 1927-yilda qabul qilingan O'zbekiston SSR birinchi Konstitutsiyasida mahalliy boshqaruv idoralari faoliyati bilan bog'liq qismlari tahlil qilingan. Shuningdek, mahalliy boshqaruv idoralarining tuzilishi, vakolatlari, saylov tizimi bilan bog'liq masalalar atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston SSR, Konstitutsiya, syezd, sovet, deputat, okrug, rayon, shahar soveti, qishloq soveti, ijroiya qo'mita, prezidium, delegat.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МЕСТНЫХ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ В ПЕРВОМ КОНСТИТУЦИИ УЗБЕКСКАЯ ССР

Аннотация. В данной статье анализируются положения первой Конституции Узбекской ССР, принятой в 1927 году, касающиеся деятельности местных органов управления. Также подробно рассматриваются вопросы, связанные со структурой, полномочиями и избирательной системой местных органов управления.

Ключевые слова: Узбекская ССР, Конституция, съезд, совет, депутат, район, округ, городской совет, сельский совет, исполнительный комитет, президиум, делегат.

ACTIVITIES OF LOCAL AUTHORITIES IN THE FIRST CONSTITUTION OF THE UZBEK SSR

Abstract. This article analyzes the provisions of the first Constitution of the Uzbek SSR, adopted in 1927, which limited the activities of local government bodies. It also examines in detail the structure, powers, and electoral system of local government.

Keywords: Uzbek SSR, Constitution, congress, council, deputy, district, okrug, city council, village council, executive committee, presidium, delegate.

Kirish. O'zbekiston SSR 1925-yil fevral oyida rasman tuzilgach, muvaqqat davlat boshqaruv idoralari shakllantirildi. Ushbu idoralari uchun Turkiston ASR boshqaruv shakli asos bo'lib xizmat qildi. Shuningdek, 1924-25-yillarda o'tkazilgan rayonlashtirish siyosati natijasida O'zbekiston SSR rayonlarga bo'lingan edi. Lekin, mahalliy boshqaruv idoralari shakllanishi uchun qonuniy asos 1927-yilda qabul qilingan Konstitutsiya hisoblanadi. Ushbu Konstitutsiyada mahalliy boshqaruv idoralarining huquqiy asosi, tuzilishi, vazifa va vakolatlari, saylanish tartibi belgilab berilgan edi. Shuningdek, aynan ushbu Konstitutsiya sovet hukumatining jamiyatda sinfiy kurash va aksilsovet toifalarga qarshi kurashning huquqiy asosini yaratib berdi.

Asosiy qism. O'zbekiston SSR tashkil etilgach, uning Konstitutsiyasi 1927-yil 30-mart kuni O'zbekiston SSR Sovetlarining II syezdida qabul qilindi. Mazkur Konstitutsiya 8 bo'lim, 17 bob va 114 moddadan iborat. Ushbu Konstitutsiya O'zbekiston SSRda mahalliy boshqaruvning qonuniy asosini belgilab bergan.

Mazkur Konstitutsiyaning 5 bo'lim, 9 bobi Sovetlar syezdlari haqida bo'lib, 70-moddasida, "Joylarda oliy hokimiyatni o'z vakolatlari doirasida va okrug yoki tuman hududi doirasida tegishli okrug yoki rayon Sovetlarining qurultoylari, qurultoylar oralig'ida esa tegishli ijroiya qo'mitalari tashkil etadi." – deb yozilgan. Shuningdek, O'zbekiston SSRda mahalliy boshqaruv okrug va rayon

syezdlari hamda shahar va qishloq sovetlaridan iborat edi. Okrug va rayonlarda hokimiyat sovetlarning syezdlari qo'lida edi. Syezdlar yilda bir marta chaqirilgan bo'lib, okrug delegatlari 350 kishidan, rayonniki esa ko'pi bilan 200 kishidan tuzilgan. Syezdlar o'zining ijroiya qo'mitasini saylagan va mazkur ijroiya qo'mitalari syezdlar oralig'ida ushbu hududlarni boshqargan. Okrug va rayon ijroiya qo'mitalari doimiy ishlovchi prezidiumi(rayosat)ni saylagan. Prezidiumlar ijroiya qo'mitalari majlislari oralig'ida o'ziga tegishli hududlarni boshqargan. Okrug va rayon ijroiya qo'mitalari mahalliy boshqaruvning turli yo'nalishlari bo'yicha o'zining bo'limlarini tuzgan[2].

Shahar va qishloq hududlarida hokimiyatni mazkur hudud deputatlarining sovetlari boshqargan. Shahar deputatlari soveti 350 nafar, qishloqniki esa 50 nafar deputatdan iborat bo'lgan. Ularning vakolat muddati bir yil bo'lib, shahar deputatlari soveti kundalik doimiy ishlash uchun o'zining ijroiya qo'mitasini saylagan. Qishloq deputatlari sovetini esa mazkur sovet raisi boshqargan. Mazkur sovetlarning barcha deputatlari o'zining saylovchilari oldida hisobdor bo'lgan.

Mazkur Konstitutsiyaning XII bobi "Mahalliy sovet hokimiyati organlarining vakolat doiralari to'g'risida"- deb nomlanib, 86-moddasida okrug va tuman ijroiya qo'mitalari hamda ularning prezidiumlari, shuningdek Deputatlar Sovetlarining vazifalari quyidagicha ko'rsatilgan.

1) Sovet hokimiyatining tegishli yuqori turuvchi organlari barcha qarorlarini hayotga tatbiq etish;

2) ushbu hududning madaniy va xo'jalik holatini yuksaltirish bo'yicha barcha choralarni ko'rish;

3) mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan barcha masalalarni hal qilish;

4) mahalliy boshqaruv hududi doirasida barcha sovet faoliyatini birlashtirish;

5) mahalliy byudjetlarni tuzish va tasdiqlash;

6) o'z hududida qonunchilikni, davlat tartibini va jamoat xavfsizligini ta'minlash hamda muhofaza qilish;

7) umumdavlat ahamiyatiga molik masalalarni ham o'z tashabbusi bilan, ham yuqori turuvchi ijroiya qo'mitalarining taklifiga binoan muhokama qilish.

Konstitutsiya qabul qilingach, mahalliy boshqaruv idoralariga saylovlar bo'lib o'tgan. Unda oldingi yillarga qaraganda kambag'al dehqonlar, batraklar va o'rtahol dehqonlarning soni ko'p bo'lgan. Shuningdek, 1928/1929-yilga kelib qishloq sovetlari tarkibida batraklar va ishchilarning ortganini va aksincha, boshqa guruhlar (boylar, diniy ulamolar va hokazo)ning kamayganini kuzatish mumkin. Shu bilan birga, qishloq sovetlari a'zolari soni ortganini ko'rish mumkin. (1-jadval)

1-jadval

Qishloq sovetlari a'zolarining tarkibi (1926-1929 y.)

	1926/1927	1928/1929
qishloq sovetlari a'zolarining umumiy soni	30613	33934
batraklar	17 %	29 %
kambag'allar	41 %	40 %
o'rtahollar	26 %	24 %
ishchilar	1,6 %	2,7 %
boshqalar	14,4 %	4,3 %

Shuningdek, saylov tizimi bilan bog'liq bo'lgan muhim jihat borki, bu saylovchilarning ijtimoiy tarkibi masalasi edi. Sovet hokimiyati doimiy ravishda bu masalada alohida e'tibor qaratib keldi. Bolsheviklarning g'oyalariga nisbatan xayrixoh bo'lmagan barcha ijtimoiy qatlamlarning siyosiy huquqlari cheklanib kelindi. Sovet hukumati mahalliy boshqaruv idoralari quyi bo'g'ini bo'lgan volost va qishloqlarda ushbu qatlamlarning mavjudligi, sovet rejimiga qarshi olib borilayotgan qurolli harakatni bostira olmayotganligining asosiy sababi sifatida ham ko'rsatadi[4].

Saylov huquqidan mahrum qilish uchun asos aynan 1927-yildagi O'zbekiston SSR Konstitutsiyasining 93-moddasidan aniq belgilab berildi. Unga muvofiq quyidagilar:

- 1) daromad olish uchun yollanma mehnatdan foydalanadigan shaxslar;
- 2) mehnatsiz orttirilgan daromadga: sarmoyadan foizlar, korxona daromatlari, mulkdan olingan tushum va boshqa daromadga yashovchi shaxslar;
- 3) xususiy savdogarlar, savdo va tijorat vositachilari;
- 4) rohib va ruhoniylar;
- 5) sobiq politsiya, jandamlarning maxsus korpusi va qo'riqlash bo'linmalari xizmatchilari va josuslari, sobiq mahalliy ma'muriyat xizmatchilari (volost boshliqlari, ovul oqsoqollari va h.), Rossiyada xukmronlik qilgan podshoh oilasi a'zolari, sobiq Buxoro amiri va Xiva xoni hamda ularning barcha yaqin qarindoshlari, shuningdek, sobiq Rossiya imperiyasi politsiyasi, jandarm va jazo idoralariga rahbarlik qilgan shaxslar va ularga mos keladigan, Buxoro amirligi va Xiva xonligidagi amaldorlar;

6) belgilangan tartibda ruhiy kasal va aqldan ozgan deb tan olingan shaxslar, shuningdek, vasiylikdagi shaxslar;

7) sud hukmi bilan yoki hukumat oliy idoralarining maxsus qarori bilan sud hukmi yoki mazkur qarorlarda belgilangan muddatga aktiv va passiv ovoz berish huquqidan mahrum etilgan shaxslar, shuningdek, ma'muriy tarzda surgun qilinganlar (ular surgun muddatiga) aktiv va passiv ovoz berish huquqidan mahrum etilgan» edi.

Saylov huquqidan mahrum qilingan toifalarni tahlil qiladigan bo'lsak, sovet hukumati sotsializm g'oyalari hamda o'z manfaaatlaridan kelib chiqib, asosan boy, katta yer egasi, ziyoli, din vakillari va eski tuzum tarafdorlarini saylov huququqidan mahrum qilgan. Ushbu siyosat to 1938-yilgi O'zbekiston Konstitutsiyasi qabul qilingungacha davom etgan. Sovet hukumatining jamiyat tozalash hamda 1937-1938-yillarda gi katta qatag'on siyosati natijasida jamiyat yuqorida ko'rsatib o'tilgan toifalardan to'liq tozalangan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, 1927-yilda qabul qilingan O'zbekiston SSR Konstitutsiyasi sovet ruhi va uslubida, Turkiston ASRning oldingi Konstitutsiyalari asosida tuzilgan bo'lib, ushbu hujjat O'zbekiston SSRda mahalliy boshqaruv idoralarini tuzish, vakolatlari va vazifalari, saylov tizimi va faoliyati bo'yicha asos bo'lib xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Советские Конституции. Хрестоматия. В 4 частях. Часть 2. СССР, 1922-1936 гг.: 2015.

2. Sodiqov F. O'zbekiston SSRda mahalliy boshqaruv idoralari faoliyati (1917-1938 yillar). – Toshkent: "Mahalla va oila" nashriyoti, 2023.

3. Зайченко Ж.А. Классовая борьба в узбекском кишлаке. (1925-1929). – Ташкент: Узбекистан, 1989.

4. Penati B. The reconquest of East Bukhara: the struggle against the Basmachi as a prelude to Sovietization. Central Asian Survey (December 2007) 26(4).

5. Турсунов Х. Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг барпо этилиши. – Тошкент: 1958.